

UOT:634.72;733;734/737;631.547.

YENİ VƏ QEYRİ-ƏNƏNƏVİ GİLƏMEYVƏ BITKİLƏRİNİN BECƏRİLMƏ ŞƏRAİTİNDƏ TUMURCUQ OYANMASI, ZOĞ ƏMƏLƏGƏTİRMƏ QABİLİYYƏTİ VƏ ZOĞLARIN BOY DİNAMİKASI

D.İ.SƏRDAROVA

Azərbaycan Dövlət Aqrar Unversiteti

Məqalədə Azərbaycan şəraiti üçün yeni və qeyri-ənənəvi giləmeyvə bitkilərindən olan qaragilə, mərcangilə və firəng üzümü bitkilərinin müxtəlif torpaq-iqlim şəraitində, tumurcuqların oyanması və onların zoğ əmələgətirmə qabiliyyəti müəyyənləşdirilmiş, zoğların böyümə dinamikasının bioloji əsasları şərh edilmişdir.

Açar sözlər: becərmə, zoğ, tumurcuq, oyanma, zoğ əmələgətirmə, boy dinamikası.

Üzəri yarpaqla örtülü cavan bitki hissəsi olan zoğ, vegetasiya dövrünün sonunda, böyüməsini başa çatdırdıqdan sonra, uc hissədə təpə tumurcuq yaranır və bu andan o, budağa çevrilir. Əksər bitkilər ilin hava şəraitindən asılı olaraq vegetasiya dövründə 1.3 dəfə boy atırlar. Zoğun uzun boylu və gümrəh olması bitkinin normal şəraitdə becərilməsini göstərir. Normal şəraitdə formalaşmış yarpaq payızda töküldükdən sonra, onun qoltuğunda yerləşən göz də formalaşaraq tumurcuğa çevrilir. Bu zaman tumurcuqların oyanması xarakteri, müxtəlif böyümə xarakterli bitkilərdə müxtəlif olur. Belə ki, ağac tipli bitkilərdə böyümə, budağın yuxarı hissəsində yerləşən tumurcuqlardan (*akropetal böyümə*) başladığı halda, kol tipli bitkilərdə bu budağın əsasına yaxın hissədə yerləşən tumurcuqların açılması ilə (*bazipetal böyümə*) baş verir [1;2;4].

Yeni və qeyri-ənənəvi giləmeyvə bitkilərinin becərilmə şəraitində tumurcuq oyanması və zöğəmələgətirmə qabiliyyətinin öyrənilməsi, bitkilərə qulluq texnologiyasını düzgün işləyib hazırlamağa və tətbiq etməyə şərait yaradan amillərdən hesab edilir.

Z.M.Həsənovun qənaətinə görə, "...tumurcuqların oyanması qabiliyyəti zəif, zoğ əmələgətirmə qabiliyyəti isə yüksək olan bitkilər məhsula gec düşür, uzun ömürlü olurlar. Əksinə, tumurcuqların oyanma qabiliyyəti yüksək, zoğ əmələgətirmə qabiliyyəti zəif olan bitkilər məhsula tez düşür, ömürləri isə nisbətən gödək olur." [1 səh;44].

Bu məsələnin müxtəlif torpaq – iqlim şəraitində, tədqiq olunan giləmeyvə bitkilərində baş verməsi prosesini öyrənmək və müvafiq nəticə çıxarmaq tədqiqatın əsas məqsədlərindən biri olmuşdur.

Tədqiqat nəticəsində aldığımız nəticələr 1 sayılı cədvəldə əks olunur. 1 sayılı cədvəl rəqəmlərindən göründüyü kimi, birillik budaqda tumurcuqların sayına görə, hər iki rayonda cinslər üzrə bir o qədər də kəskin

fərq nəzərə çarpır. Lakin bununla belə cəmi tumurcuqlardan oyanan tumurcuqların sayı, rayonlar və cinslər üzrə kəskin fərqlənir. Beləki bu göstərici, Göygöl rayonunda orta hesabla 57,87% olmaqla yüksək, Gəncə şəraitində isə 80,28% olmaqla çox yüksək tumurcuq oyanması qabiliyyətinə malikdir.

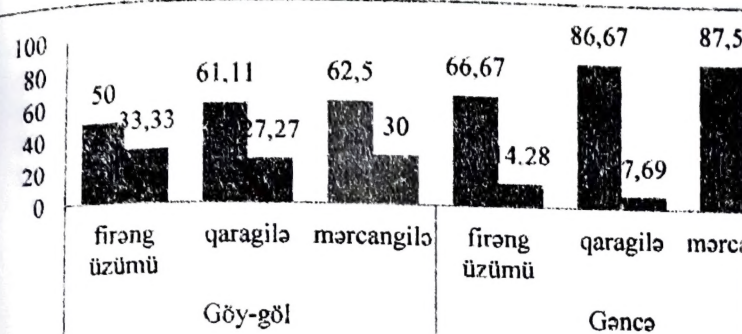
Oyanmış tumurcuqlardan əmələ gələn zoğlar, xarakter xüsusiyyətinə görə fərqlənilir. Onlardan bir qismi qısa boylu olmaqla, sonradan generativ budaqçıya çevrildiyindən, onlar generativ zoğ, boyu 10 sm – dən artıq olanlar isə vegetativ zoğ adlanırlar. Vegetativ zoğlar içərisində boyu 20-25 sm-dən artıq olan zoğlar boy zoğları adlanır və bu xüsusiyyət, zoğ əmələgətirmə qabiliyyəti hesab olunur [1;2].

Cədvəldən göründüyü kimi oyanmış tumurcuqlardan əmələ gəlmiş zoğlara görə generativ zoğlar Gəncədə daha çox üstünlük təşkil edir. Göygöl rayonu şəraitində isə vegetativ zoğlar daha çox yaranır. Vegetativ zoğlar içərisində, boy zoğu yaratmaq qabiliyyətinə daha çox Göygöl rayonu şəraitində becərilən bitkilər malik olurlar. Onların zoğ əmələgətirmə qabiliyyəti bitkilər üzrə ortalama 30,2 % olmaqla, çox yüksək zoğ əmələgətirmə qabiliyyəti nümayiş etdirirlər.

Cədvəl 1. Yeni və qeyri ənənəvi giləmeyvə bitkilərində tumurcuq oyanması və zoğ əmələgətirmə qabiliyyəti

Müşahidə məntəqəsi	Cins	Birillik budaqda tumurcuq, ədəd	Cəmi oyanmış tumurcuq		Cəmi oyanmış tumurcuqlardan zoğ, ədəd		Zoğ əmələgətirmə	
			ədəd	%	generativ	vegetativ	ədəd	%
Göygöl	Firəng üzümü	24	12	50,0	7	5	4	33,33
	Qaragilə	18	11	61,11	5	6	3	27,27
	Mərcangilə	16	10	62,50	4	6	3	30,00
Gəncə	Firəng üzümü	21	14	66,67	11	3	2	14,28
	Qaragilə	15	13	86,67	9	4	1	7,69
	Mərcangilə	16	14	87,50	8	6	1	7,14

Gəncə şəraitində becərilən Qaragilə və Mərcangilə bitkilərində isə, nisbətən zəif (müvafiq olaraq 7,69...7,14 %), Firəng üzümündə isə orta zoğ əmələgətirmə qabiliyyəti müşahidə olunmuşdur (Şəkil 1.).

Şəkil 1. Giləmeyvə bitkilərində tumurcuq oyanması və zoğ əmələgətirmə

Şəkil 1-dən də göründüyü kimi, Gəncədə becərilən bitkilərdə tumurcuq oyanması Göygöl rayonu ilə müqayisədə xeyli yüksək olsada, onların zoğ əmələgətirmə qabiliyyəti müqayisədə xeyli aşağıdır. Bu məsələnin araşdırılması ilə bağlı, aparılmış bir çox tədqiqatlarla müəyyən olmuşdur ki, tumurcuqların oyanması qabiliyyəti zəif, zoğ əmələgətirmə qabiliyyəti yüksək olan bitkilər məhsula gec düşür, uzun ömürlü olurlar. Əksinə, tumurcuqların oyanma qabiliyyəti yüksək, zoğ əmələgətirmə qabiliyyəti zəif olan bitkilər isə məhsula tez düşür, ömürləri nisbətən gödək olur [2;3;5]. Bu baxımdan Gəncədə becərilən bitkilərin, Göygöldə becərilən bitkilərlə müqayisədə, tez məhsula düşmə səbəbləri də izah olunandır.

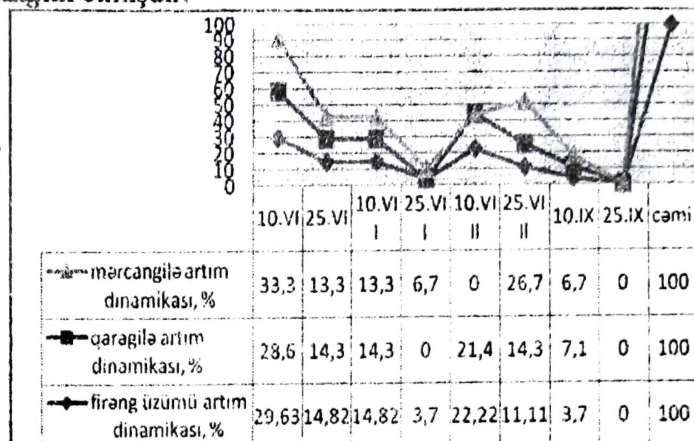
Məlumdur ki, meyvə-giləmeyvə bitkiləri daim onları əhatə edən xarici şəraitlə üzvü surətdə əlaqədə olurlar. Onların xarici mühit şəraiti amillərinə münasibətləri eyni olmayıb bitkinin yaşından, ilin fəslindən və fenoloji fazasından asılı olaraq dəyişir. Bitkiyə təsir edən ekoloji amillərin hamısı birlikdə həmin bitki üçün mühit şəraiti yaradır. Bitkinin böyümə və inkişafında həlledici əhəmiyyətə malik olan amillər onlara təklikdə yox, kompleks surətdə təsir edir. Bitkiyə bir amilin təsir etməsi digər amillə bağlı olduğundan, bu və ya digər amilin çatışmazlığı, yaxud həddən artıq olması bitkinin normal böyüməsi və inkişafına mane olur [2].

Müəyyən olunmuşdur ki, bitkidə zoğ əmələgətirmə qabiliyyəti nə qədər güclü olursa, onların böyümə potensialı da bir o, qədər yüksək olur [1;2;6].

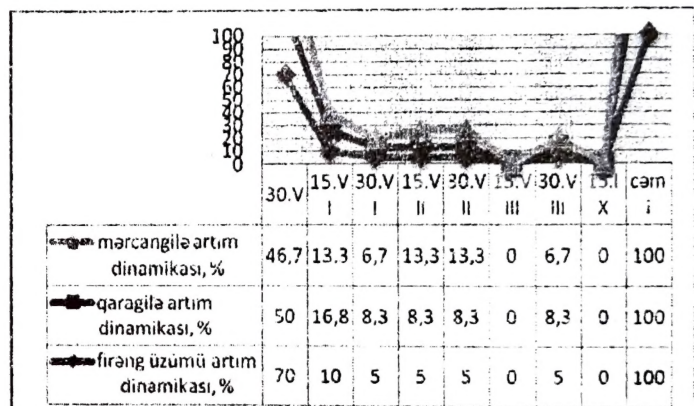
Giləmeyvə bitkiləri üzərində apardığımız müşahidə və uçot işləri göstərdi ki, yerli şəraitdən asılı olaraq bitkilərdə zoğların böyüməsi dinamikası kəskin şəkildə fərqlənir (Şəkil 2 və 3).

Şəkil 2 və 3-dən göründüyü kimi zoğların böyümə dinamikasında Göygöl rayonunda becərilən bitkilər, Gəncə şəraitində becərilən bitkilərdən xeyli üstünlük təşkil edirlər. Belə ki, əgər Gəncə şəraitində becərilən bitkilər vegetasiya dövründə fasilələrlə və ya aşağı sürətlə boy atırlarsa, Göygöl rayonu şəraitində

becərilən bitkilərdə boy artımı, vegetasiyanın əvvəlindən sürətlə gedir və yalnız sentyabrda boy durğunluğu baş verir. Göründüyü kimi, bitkilərdə ilk əvvəl, vegetasiya başlayandan ölçmələr başlayana qədər, zoğların boyu Göygöl rayonunda (10.06), cinslər üzrə cəmi boydan 28,6...33,3%, Gəncədə isə (30.V) 46,7...70 % artmışdır.

Şəkil 2. Göygöl rayonu şəraitində giləmeyvə bitkilərində zoğların boy dinamikası

Şəkil 3. Gəncə şəraitində giləmeyvə bitkilərində zoğların boy dinamikası

Sonrakı dövrlərdə artım başlanğıc boydan zəif də olsa, son boya nisbətə, dinamik olaraq müəyyən qədər yüksəlmişdir. Artım dinamikasında, ayrı-ayrı cinslərdə, vegetasiyanın bir mərhələsində boy dayanmış və müəyyən fasilədən sonra yenidən davam etmişdir. Bu proses Göygöl rayonu şəraitində yalnız Qaragilə (25.VII) və Mərcangilə (10.VIII) bitkilərində baş vermiş, Firəng üzümündə isə bu hal müşahidə edilməmişdir. Gəncədə isə boy durğunluğu, hər üç cins üzrə, 15 avqustda müşahidə olunmuşdur.

Qeyd olunanlar bir daha ona dəlalət edir ki, giləmeyvə bitkiləri, törəmə mərkəzlərinin xarakterinə uyğun şəraitdə, özlərini daha gümrah və daha rahat hiss edirlər. Uyğun olmayan, yeni şəraitdə isə nəslin davamı üçün, nisbətən zəif boya malik olmaqla, meyvə budaqçıqlarının daha çox əmələ gəlməsinə üstünlük verirlər.

ƏDƏBİYYAT

1. Həsənov Z.M. Meyvəçilik (Laborator-praktikum), Bakı, 2010, səh. 44.
2. Həsənov Z.M., C.M. Əliyev Meyvəçilik, Bakı, 2011, 520 s.
3. Акперов З., Гасанов З., Ибрагимов З., Сардарова Д. Дикие сородичи ягодных культур в горах Малого Кавказа. Ж. Современное садоводство, №4, 2015, с.36-41.
4. Бельц Генрих Фигурная стрижка деревьев. Формы,

методы, уход /пер.с нем.-М.: ЗАО «БММ», 2008.-128 с. 5. Гасанов З., Микеладзе А., Копалиани Р., Сулейманова Е. Субтропические культуры, Баку, Изд-во Шарг-Гарб, 2013, 408 с. 6. Учеты, наблюдения, анализы, обработка данных в опытах с плодовыми и ягодными растениями: Методические рекомендации /Под ред. Г.К.Карпенчука и А.В.Мельника. Уман.с.х.ин-т.1987.-115 с,

Пробуждение почек, побегообразовательная способность и динамика роста побегов у новых и нетрадиционных ягодных культур

Д.И.Сардарова

В статье приводятся результаты экспериментальных исследований по изучению пробудимости почек, побегообразовательной способности и динамики роста побегов, биологическое обоснование указанных процессов у новых и нетрадиционных ягодных культур, в двух различных по почвенно-климатическим условиям районах.

Ключевые слова: возделывание, побег, почка, пробудимость почек, побегообразование, динамика роста

Development of buds, the ability to form shoots and growth of shoots new and innovative berry crops

D.I.Sardarova

The article presents the results of experimental studies on kidney development of buds, the abilities to forms shoots and shoot growth dynamics, biological basis of these processes in new and innovative berry crops in two different soil and climatic conditions of regions of the republic.

Key words: cultivation, escape, kidney, kidney developments of buds, shoot formation, the dynamics of growth.
